

Володимир Гладисhev,
ORCID iD 0000-0001-7232-4184
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри
теорії й методики мовно-літературної
та художньо-естетичної освіти
Миколаївський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
Адміральська, 4-а, 54001, м. Миколаїв, Україна
volodymyr.hladyshev@toippro.mk.ua

Анастасія Кузнєцова,
ORCID iD 0000-0002-5947-0387
старший викладач кафедри
теорії й методики мовно-літературної
та художньо-естетичної освіти
Миколаївський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
Адміральська, 4-а, 54001, м. Миколаїв, Україна
anastasiia.kuznietsova@toippro.mk.ua

ВАЖЛИВИЙ ЕТАП НАУКОВОГО ОСМИСЛЕННЯ ПОЕТИЧНОЇ СПАДЩИНИ ТА ЖИТТЯ ДМИТРА КРЕМЕНЯ

Статтю присвячено аналізу нової книги Тараса Кременя і Людмили Старовойт про лауреата Шевченківської премії Дмитра Кременя, видану в Миколаєві після смерті поета. Автори доводять, що це дослідження є принципово новим етапом наукового осмислення життя і творчості видатного українського митця, уродженця Закарпаття, де відбулося становлення його літературного таланту й особистості.

У книзі докладно презентовано не лише творчий період, умовно названий ужгородським, позаяк це часи навчання Дмитра Кременя в Ужгородському державному університеті, а й розглянуто, як саме партійно-державна влада намагалася зламати молодого письменника, змусити його відмовитися від своїх мистецьких принципів, від власного поетичного голосу, від уявлення про призначення поета та поезії.

Автори аналізують подані в книзі архівні матеріали, спогади друзів й однодумців молодого письменника. Доведено, що видана в Миколаєві книга є новим етапом дослідження спадщини Дмитра Кременя, тому що в її основу покладено принцип періодизації творчості, виявлення естетично-громадської своєрідності відповідного етапу життя і творчості видатного поета.

Ключові слова: Дмитро Кремень; етап життя і творчості; поетичний голос; поетичні симфонії; «ужгородський період».

© Гладисhev В. В., Кузнєцова А. М., 2021

Вступ. Творчість видатного українського поета Дмитра Кременя (1953–2019) – одне з найпомітніших явищ української культури на межі тисячоліть. Його діяльність відзначена вищою державною наго-

родою в галузі літератури – Національною премією України імені Тараса Шевченка (1999).

Творчість митця завжди привертала до себе увагу дослідників, які розглядали

його окремі вірші, поетичні збірки, мотиви творчості, поетику творів. Окрема проблема – розгляд поетики творів під кутом зору морально-естетичної позиції письменника (Гладишев В. В. Вірш-пересторога поета-патріота, 2013; Гладишев В. В. Самотній голос патріота, 2013). Серед ґрунтовних книг, присвячених Дмитру Кременю та його спадщині, варто виділити «Небесне і земне» (Небесне і земне: спогади, есе, оригінали, 2018) та «Українська Атлантида Дмитра Кременя: дискурс творчості» (Кремінь Т. Д., 2020). Першу було видано ще за життя поета, другу – до перших роковин його смерті.

Книга «Небесне і земне» вийшла в серії «Обдаровані мудрістю», що набула великої популярності в Миколаєві та області. До речі, саме Дмитро Дмитрович Кремінь, як засвідчує його життєпис, був головним редактором цього видання, що робить його, без перебільшення, авторсько-біографічним.

У книзі розміщені спогади друзів Дмитра Кременя, його колег – поетів і прозаїків, праці науковців, які досліджували його творчість, представників миколаївської інтелігенції, діяльність яких можна вважати збереженням українського слова за різних часів історії Миколаївщина. Окремо варто сказати про цікаву «спробу літературного родоvodu», яку зробив син поета – відомий український політик, громадський діяч, науковець, народний депутат України VIII скликання, Уповноважений із захисту державної мови Тарас Кремінь. На нашу думку, саме ця праця стала витоком книги «З днів шалених», виданої в Миколаєві (Кремінь Т. Д., 2021).

Цінність збірки «Небесне і земне» полягає в тому, що вона подає нам постать і творчість Дмитра Кременя під багатьма кутами зору: це Кремінь-поет, Кремінь-журналіст, Кремінь-перекладач, Кремінь як автор віршів, які були покладені на музику та стали піснями. Водночас ця всебічність, певна «загальність» дещо розмивають для читача те головне в житті і творчості Дмитра Дмитровича Кременя, що рухало його

як поета – його поетичну діяльність, його служіння Поезії.

Книга Тараса Кременя та Людмили Старовойт (Кремінь Т. Д., 2020) присвячена безпосередньо мистецькій спадщині Дмитра Кременя. Вона вирізняється концептуальним підходом: науковці ретельно досліджують поетику й філософію творчості, образну систему поезій, виявляють зв'язок творчості сучасного письменника з історією України та всесвітньою історією, доводять перевагу національного, патріотичного начал у мистецьких пошуках автора. Історіософські мотиви поезій Дмитра Кременя сприймаємо як невід'ємну складову найкращих досягнень української літератури останньої третини минулого століття, коли справжні патріоти наближали здобуття незалежності, обстоювали ідеї вільної України – держави, що має багату історію і посідає гідне місце у світі, прагнуть справжньої свободи.

Безумовно, ця наукова праця є вагомим внеском в осмислення творчості Дмитра Кременя як явища сучасної української літератури, виводячи це осмислення на відповідний науковий рівень. Утім не можна не помітити, що науковці зосередили увагу на дискурсі творчості, тоді як справжній поет – це завжди єдність життя і творчості, це завжди еволюція творчості під впливом життєвих подій, які стають поштовхом до нових мистецьких пошуків навіть тоді, коли сам письменник цього не усвідомлює.

Якщо пригадати життя Дмитра Кременя, то воно, на наш погляд, є безперечним підтвердженням поширеної думки великої уродженки Одеси Анни Ахматової: «Когда б вы знали, из какого сора растут стихи, не ведая стыда» (Ахматова А. А., 1990, с. 277). До речі, у книзі «Небесне і земне» простежується прагнення виявити зв'язок життя і творчості поета, наприклад, спогади тележурналіста Олександра Топчія про те, які саме обставини життя були покладені в основу одного з віршів Дмитра Кременя.

На нашу думку, дійсно історичний підхід до вивчення поетичної спадщини Дмитра Кременя з урахуванням масштабу творчості письменника та його внеску в

розвиток української літератури має полягати у визначенні етапів життя й творчості митця, виявленні естетичної своєрідності кожного з цих етапів; осмисленні еволюції творчості Дмитра Кременя.

Безумовно, це не означає, що дослідники не можуть розглядати окремі твори поета, але це вивчення має відбуватися саме в історико-літературознавчому контексті, коли кожен твір сприймається, по-перше, як унікальне мистецьке явище, по-друге, як невід'ємна складова художньої спадщини поета, еволюції його творчості.

Саме ці міркування зумовили актуальність нашої статті, присвяченої розгляду першій у вітчизняному літературознавстві спробі проаналізувати початковий етап життя і творчості Дмитра Кременя – часи його навчання в Ужгородському державному університеті, зокрема останній курс, період закінчення університету, коли молодий самобутній письменник опинився під тиском системи, що намагалася позбавити його власного поетичного голосу, прагнула зробити «незрозумілого» поета «таким, як усі».

Для реалізації мети сформульовані такі завдання:

1. Визначити специфіку ранньої творчості Дмитра Кременя, довівши його мистецьку самобутність.

2. З'ясувати обставини, що викликали тиск з боку влади на молодого поета.

3. Простежити, як митець обстоював власні погляди на творчість, чому не погоджувався зрадити своєму поетичному слову.

4. Визначити роль «ужгородського» періоду життя і творчості Дмитра Кременя в його подальшому мистецькому житті.

5. З'ясувати роль малої батьківщини в системі цінностей поета.

Специфіка ранньої творчості Дмитра Кременя. Початок спільної книги Тараса Кременя і Людмили Старовойт присвячений виявленню особливостей поезики ранньої лірики Дмитра Кременя. Як зазначає автор розділу, саме це дослідження презентує низку «унікальних та раніше маловідомих творів письменника, які насправді стали початком його потужного походу в літерату-

ру» (Кремін Т. Д., 2020, с. 4). Це твердження можна розцінювати як своєрідне визначення місця «ужгородського» періоду творчості Дмитра Кременя: початок літературного шляху, який багато в чому визначив подальшу літературну долю талановитого поета.

Також у цій частині проаналізовано протокол засідання літературної студії при Ужгородському державному університеті, на порядку денному якого прозвучав «творчий звіт» випускника філологічного факультету Дмитра Кременя. Докладний аналіз цього унікального документа зробимо нижче, але не можна не погодитись із Тарасом Кременем: «Творчий звіт Д. Кременя, який проходив з ініціативи партійних органів і не без участі кураторів із КДБ та обласної Спілки письменників України, яку тоді очолював Ю. Мейгеш, замість безпідставно звільненого І. Чендея, продемонстрував стриманість, мужність, зрілість поглядів і культуру письменника» (Кремін Т. Д., 2020, с. 7). Ці риси характеру були притаманні молодому поетові, чия поведінка була зумовлена тим, що він відчував свою правоту – як у житті, так і в поезії.

Зазирнувши в майбутнє, можна припустити, що саме тоді сформувалася нонконформістська літературна й життєва позиція, яка завжди вирізняла Дмитра Кременя.

Для адекватного осмислення поезики ранньої творчості письменника-земляка важливо зрозуміти, що студентом він мислив категоріями великих поетичних форм, а також намагався гучно заявити про себе виходом книги поезій. Як зазначає Тарас Кремін, «ідея підготовки першої книги поета, який мав за плечима солідний, як для його віку, перелік публікацій, достойних окремої збірки, виникла у Д. Кременя 1970 року» (Кремін Т. Д., 2020, с. 8). Тобто 17-річний юнак своєю творчою діяльністю «напрацював» на поетичну збірку, до виходу якої він ставився як до можливості повторити «літературний старт» відомого поета Петра Скунця, «який у 19-річному віці видав книгу «Сонце в росі» (1961) і на той час став наймолодшим членом Спілки письменників України та СРСР (1962)»

(Кремінь Т. Д., 2020, с. 9). Ці намагання підкріплювалися тим, що в Ужгородському видавництві «Карпати» було заплановано видання бібліотеки творів молодих місцевих авторів, серед яких, за загальним визнанням, Дмитро Кремінь уважався одним із найталановитіших.

Проблема «першої книги» для письменника завжди була надзвичайно важливою, позаяк саме вона, зазвичай, визначала подальшу долю автора: читачі як читачі, до читачів книга може і не дістатися, а колеги-письменники бачили й розуміли, хто та з чим прийшов у літературу. Тому Дмитро Кремінь, як стверджує Кремінь-син, дуже прискіпливо ставився до відбору творів та композиції видання: «... її основу склали два розділи, як це традиційно робив батько: вірші та поеми-симфонії. Є припущення, що на початку мали бути вміщені малі ліричні форми, які раніше друкувалися на сторінках університетської, обласної чи республіканської преси» (Кремінь Т. Д., 2020, с. 11). Відповідно цей розділ мав стати своєрідним підсумком-звітом молодого поета на початковому етапі його творчої діяльності.

Перелік віршів, які, на думку Тараса Кременя, потенційно могли скласти перший розділ, засвідчує: це були зрілі поетичні твори, позбавлені «учнівства», вони відбивали коло особистих та мистецьких інтересів молодого письменника, надавали можливість почути його унікальний поетичний голос. Звернення до природи рідного краю, до його людей, до відомих у літературі постатей сприймається як природне для молодого Дмитра Кременя, який відчуває себе частиною Всесвіту, міцно тримаючись за власне поетичне й життєве «коріння». Отже автор-дебютант мав що запропонувати читачеві, тому що встиг створити свій неповторний поетичний світ, у якому сформувалося та розвивалося його поетичне «єго». Також письменнику властиве тонке відчуття мистецтва, про що зазначає Ольга Петренко: «Художня рецепція поетичних творів Дмитра Кременя засвідчує емоційне багатство й експресію, походження яких можна пояснити специфічним відчуттям картини світу, де слово взаємодіє з широ-

ким колом художніх образів і асоціацій» (Петренко О. М., 2019, с. 186).

Водночас дехто вважав, що він пише «незрозуміло» для читача, тому що перебуває під впливом «багна модернізму» (Кремінь Т. Д., 2020, с. 238). Саме це закидали поетові на його творчому звіті. Модерністські твори під назвою «експериментальні» мали скласти найвагомішу частину першої поетичної збірки Дмитра Кременя: «У другій частині дебютної збірки були представлені поеми-симфонії, які десятиліттями пізніше зазнали часткової авторської редактури та були надруковані у збірці «Пектораль» [1997], відзначеній Шевченківською премією, в інших книгах вибраного» (Кремінь Т. Д., 2020, с. 11).

Привертає увагу характеристика, яку отримали ці поеми-симфонії від автора: «Вищевказані поетичні симфонії – експериментальні твори. У них багато формальних [і формалістичних] елементів» (Кремінь Т. Д., 2020, с. 238). Можна припустити, що так молодий поет, зважаючи на специфіку аудиторії, що зібралася на «творчий звіт» (а це переважно науковці), намагався певною мірою виправдати твори, ставлення до яких було відверто ворожим. Водночас визначення поезій як «експериментальних» вважаємо свідомим проголошенням права письменника на творчі пошуки, творче ставлення до реальності, яку він трансформує відповідно до власного уявлення про неї.

Ось вони, «чотири поетичні симфонії» Дмитра Кременя, які мали б на початку 70-х років минулого століття представити читачам талановитого закарпатського поета: «Сад», «Параноїчна зона А», «Танок блукаючого вогню», «Коні Адамові» (Кремінь Т. Д., 2020, с. 238). Як зауважує Тарас Кремінь: «Широкому загалу відомі хіба що ті, що вийшли в роки Незалежності. Зокрема знані в дисидентських колах 1970-х «Сад» і «Танок блукаючого вогню» (Кремінь Т. Д., 2020, с. 11). Утім, якщо назва першої поеми-симфонії після відповідного авторського редагування залишилася незмінною, то друга більш відома загалу як «Золота ліхтарня». «Параноїч-

на зона «А»», аналогічно зазнавши правок Д. Кременя, уперше надрукована в книзі вибраних творів «Медовий місяць у Карфагені» [2014]» (Кремін Т. Д., 2020, с. 11). На протизагу текст поеми-симфонії «Коні Адамові» і досі залишався невідомим, тобто твори, що мали скласти першу книгу поета, йшли до читача тривалим шляхом, а саму цю збірку так і не було видано.

Щодо естетичної своєрідності поем-симфоній, то не можна не погодитись із Тарасом Кременем, який бачить у них поєднання загальносвітового та особистісного начал: «Помітний перегук із «Листям трави», перекладеним українською В. Коротичем 1968 року, язичницькою міфологією та легендами Закарпаття – це тільки обриси до усвідомлення джерел поетичного натхнення Д. Кременя. Насправді це історіософський міф автора, його розуміння моделі світу, огранення сутності людства та його втраченої гармонії з природою» (Кремін Т. Д., 2020, с. 12). І хоча йдеться лише про одну з поем, уважаємо, що саме поєднання особистісного (Закарпаття як мала батьківщина) та загальнолюдського визначає не лише історіософську концепцію автора, а й естетичну своєрідність його творів, для створення яких використовується широка палітра зображально-виражальних засобів.

Поема «Коні Адамові» розглядається як «синкретичне поєднання духовного і душевного, божественного і богоподібного, етичного та естетичного» (Кремін Т. Д., 2020, с. 14), і саме це поєднання може символізувати важливе для усвідомлення діалектичних поглядів автора – добре освіченої людини, яка намагається гармонізувати великий і малий світи, де відбувалося її формування і зростання як людини та особистості.

На загальному рівні поема «Коні Адамові», у якій «увиразнено філософські погляди Дмитра Кременя на світобудову, людину та суспільство як носіїв і втілення уявлень про досконалість, – один із проявів авторської калокагатії, його історіософські погляди на життя, осмислення ролі громадянина і функцій держави» (Кремін Т. Д., 2020, с. 14). Інші поеми-симфонії більшою

чи меншою мірою також можна вважати авторською концепцією Всесвіту та людини в Усесвіті.

Тому стає зрозумілим: на час, коли керівництво Ужгородського університету здійснило спробу знищити Кременя-поета та Кременя-людину, він був, незважаючи на вік, цілком сформованим поетом, що мав власну концепцію творчості та послідовно втілював її у своїх художніх текстах.

Витоки й наслідки переслідувань Дмитра Кременя. Те, що керівництво освітньої установи виконувало замовлення відповідних органів, коли намагалося засудити молодого поета, сумнівів не викликає.

Аналізуючи матеріали книги, можемо визначити принаймні три чинники, які призвели до того, що доля Дмитра Кременя склалася саме так:

- мистецько-політична ситуація в Україні на початку 70-х років ХХ століття;
- особливості літературно-культурного середовища в Ужгороді в цей час;
- виразні риси творчої постаті Дмитра Кременя, його місце в культурному житті університету й міста.

Про ситуацію в Україні на початку 70-х років ХХ століття можна писати багато, але варто визначити головне: це був час піднесення національної культури, і саме через культуру чинили спротив системі, яка вже відчувала наближення свого безславного кінця. У Києві, Львові, Ужгороді, Миколаєві та інших містах виникали осередки молоді, яка обстоювала національне, намагалася зберегти та примножити культурні здобутки українського народу за часів його історії. Безумовно, «органи» мали реагувати і реагували, але визвольно-національний культурний рух не можна було зупинити. Так, у Миколаєві плідно працював майбутній народний художник України Андрій Антонюк, який, до речі, став відданим другом Дмитра Кременя, коли той приїхав до міста з Казанки.

Щодо Ужгороду, то в місті склалася майже хрестоматійна ситуація: місцева влада, налякана подіями в країні, намагалася «пригасити» будь-які паростки свободи серед літераторів та художників. Для цьо-

го було усунуто від керівництва місцевим відділенням Спілки письменників України видатного письменника Івана Чендея: «Не забули йому, позбавленому роботи і виключеному з партії, сценарій до фільму «Тіні забутих предків» С. Параджанова, безпосередню участь у передачі за кордон статті І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», усебічну підтримку новобранців у літературі...Тоді ж паплюжили ім'я П. Скунця за збірку віршів «Розп'яття», наклад якої «роздягли» на подвір'ї видавництва «Карпати»» (Кремінь Т. Д., 2020, с. 10). Щоправда, таке ставлення влади до відомих письменників не змінювало їхнього ставлення до молоді: Дмитро Кремінь завжди згадував із вдячністю підтримку старших товаришів. Він зберіг відданість друзям-наставникам, які й далі допомагали йому на творчому шляху.

Слушною є й думка, висунута Тарасом Кременем, про те, що молоді діставалось і за своїх наставників. Тобто переслідування молодих поетів, зокрема Дмитра Кременя, стало й наслідком того, що вони не відреклися від своїх літературних наставників, адже це доводило несправедливість негативного ставлення влади до Івана Чендея та Петра Скунця.

Отже, в Ужгороді на початку 70-х років ХХ століття були справжні письменники, які мали велику повагу, авторитет, щиро дбали про творчу молодь, усіляко підтримували талановитих початківців – безстрашних, завзятих, залюблених у літературу, творчість, свободу.

Ось як згадує про студентське мистецьке середовище друг Дмитра Кременя Андрій Дурунда: «Господи, чого там тільки не було! Клондайк! А найточніше – творчий бардак. І в тому химерно-дивакуватому-напівреальному світі вирізнявся студент 5 курсу Дмитро Кремінь. Мов легендарний капітан, що вів той неказанно казковий мистецький корабель у незвідані далі краси, яку не кожному було суджено відчути й побачити» (Кремінь Т. Д., 2020, с. 248). Уважаємо, що саме лідерські позиції поета-земляка серед літературної молоді Ужгороду спричинили вибух гніву репре-

сивної машини проти нього.

Як зазначено вище, перша книга, яку готував до видання молодий поет, могла стати дебютною збіркою зрілого майстра, що підтверджувало високий поетичний рівень молодого за віком людини. Тому, якщо слідувати логіці можновладців, саме цю постать потрібно було «нейтралізувати», виконавши водночас два завдання: зупинити творчий злет талановитого національного поета та «обезголовити» середовище ужгородсько-закарпатської літературної молоді.

Щодо цього слушною здається думка Андрія Дурунди, який у власному художньому творі розповів про долю талановитого студента Андрія Ремінчука: «Дмитро для мене був настільки близький, що я навіть назвав його (героя повісті – В.Г., А.К.) своїм ім'ям. А прізвище – що його власть імуші шмагали всю його студентську юність. Та й потім. Навіть вислали на роботу в іншу область, аби в Закарпатті не «каламутив» воду...» (Кремінь Т. Д., 2020, с. 248).

Під цим кутом зору поведінка влади Закарпаття та керівництва університету сприймається зовсім по-іншому: мабуть, дійсно, вони намагалися скинути з себе відповідальність за творчість поета-бунтаря, який згодом міг вирости у постать не лише місцевого масштабу, перекавши це на інших. Тому й було влаштовано показовий «суд» над Дмитром Кременем, після якого його доля мала скластися зовсім по-іншому.

«Творчий звіт» Дмитра Кременя: звіт чи суд? У книзі Тараса Кременя і Людмили Старовойт розміщений уривок із протоколу засідання літстудії УжНУ імені Ю. Гойди від 18 листопада 1974 року (Кремінь Т. Д., 2020, с. 238–245). Присутні 48 осіб, серед яких – студенти, секретар комітету комсомолу університету, викладачі, доценти, професори. Як перший пункт порядку денного був винесений «творчий звіт» Дмитра Кременя.

Безумовно, на цьому засіданні були й захисники молодого поета. Керівник студії Василь Поп намагався довести, що Дми-

тро Кремень – митець, який має власний поетичний голос, талановитий та щирий у своїй творчості. Але викладачі-науковці здебільшого були налаштовані на розправу над письменником, який, як йому закидала комсомольська секретарка В. Опрофат, пише «незрозумілі твори, тому що є модерністом» (Кремень Т. Д., 2020, с. 242). Тоді це було серйозним звинуваченням.

Звичайно, Дмитро Кремень добре розумів, якими могли би бути наслідки його «творчого звіту». Усе могло закінчитися навіть виключенням із комсомолу, що за тих часів автоматично означало виключення з університету. Без диплому. До речі, один з авторів статті має особистий досвід участі в засіданні комсомольського бюро філологічного факультету, на якому від нас вимагали виключити з комсомолу студента, що начебто скоїв аморальний учинок: «Ректор наказав». Хлопця ми тоді відстояли, хоча пізніше він усе ж залишив інститут.

Привертає увагу поведінка Дмитра Кременя під час засідання: він був витриманим, зібраним, спокійним, аргументовано обстоював свою позицію та своє право писати так, як він вважає природним для себе. Звіт був ґрунтовним, докладним, із переліком творчих здобутків, друкованих віршів, і цей перелік міг би зробити честь будь-якому поетові. Але ж присутніх цікавило зовсім інше!

Коли молодий поет розповів про долю книги, яку він підготував до друку, зауваживши, що видання відкладено, поважний доцент зверхньо порадив йому: «А ви, дорогий товаришу, пишіть так, щоб вас розуміли, тоді і будуть друкувати» (Кремень Т. Д., 2020, с. 240). На це звинувачення Дмитро Кремень гідно відповів: «Тому і вважаю, що я стою ближче до читача, аніж він до мене: адже я не друкуюсь, мені тільки усно сповіщають, що я «незрозумілий для народу». Я не прихильник людей, що розписуються за весь народ... У ХХ столітті не може бути незрозумілих віршів, є читачі, яких і поетові не зрозуміти...» (Кремень Т. Д., 2020, с. 242–243).

Уважаємо ключовим наступний вислів Дмитра Кременя, який, розмірковуючи

про поетів «голосних» і «тихих» – був тоді такий популярний «розподіл» сучасних поетів – зауважив: «Щодо мене, то я хочу бути тим, ким я є. Хоча вже тихим мені стати не вдасться, я хотів би бути не те щоб голосним, а скромно – поетом із голосом. Ачей моя скромна забаганка збудеться...» (Кремень Т. Д., 2020, с. 241). Життя підтвердило, що ця «скромна забаганка», як назвав поет своє прагнення, здійснилася.

Коли читаєш уривок із протоколу, створюється дивне враження: людина, яку намагалися засудити, «виховати», «врозумити», яка мала б – за традиційним «сценарієм» – виправдовуватися, є більш вільною, аніж ті, хто вважає себе вищим за неї. До речі, дуже показовою є те, як саме обстоював Дмитро Кремень свою позицію. Тут доцільно скористатися фрагментом спогадів Андрія Дурунди: «Коли ж слово надали самому Кременю – той не побіг за кафедру, як його попередники, а став перед аудиторією, заклавши руки за спину, підняв голову, з гідністю дивлячись на своїх критиканів-мучителів» (Кремень Т. Д., 2020, с. 252). Дійсно, поведінка вільної людини, яка впевнена у своїй правоті й готова обстоювати її за будь-яких умов.

Про те, що місцева влада була налаштована на найбільш суворе покарання молодого поета, свідчить такий факт. Після закінчення «творчого звіту» відомого поета Василя Густі, якій опікувався письменниками-початківцями, зокрема ставши на захист Дмитра Кременя, «стріла комсомольська діячка з філологічного факультету і зізналася, який втик дістала за те, опального поета не виключили з комсомолу» (Кремень Т. Д., 2020, с. 253). На що отримала спокійну відповідь: «Але ми зберегли Кременя». Також, за свідченням Андрія Дурунди, велику роль у тому, що долю молодого поета не було зламано, відіграли тогочасний ректор університету Дмитро Чепур і секретар обкому комсомолу Михайло Куцкір. Не можна не погодитися з другом Дмитра Кременя: «Були й тоді у владних кабінетах люди порядні» (Кремень Т. Д., 2020, с. 252), які розуміли, що поета не можна судити за його вірші. Мабуть, при-

клад нещодавніх ганебних, усесвітньо резонансних судів над Йосипом Бродським, Андрієм Синявським та Юлієм Даніелем, що стали незмивною плямою на репутації тодішньої влади, навчив їх чогось.

Загалом, судити письменників за їхні твори – справа невдячна, тому що внаслідок суду досить дивно складаються обставини: людину відправляють у заслання або в'язницю, але моральним переможцем залишається саме той, кого засудили.

Готуючи цю статтю, ми відшукали офіційний сайт кафедри української літератури Ужгородського національного університету, на якому можна прочитати таке: «Серед випускників кафедри – відомий літературознавець слов'янського світу, член-кореспондент НАН України Олекса Васильович Мишанич, добре знамі в Україні поети, лауреати Національної премії ім. Т. Г. Шевченка Іван Чендей, Петро Скунець, Дмитро Кремень, Петро Мідянка» (Кафедра української літератури Ужгородського національного університету: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/ffilology-filualit>).

До речі, якщо вірити джерелам і хоча б на рівні загальноосвітньої школи знати історію української літератури та українського кіномистецтва, варто зауважити, що Іван Чендей посів своє місце в літературі, здобувши славу не поета. Зокрема на сайті Комітету з Національної премії України імені Тараса Шевченка Іван Михайлович Чендей представлений як письменник (автор оповідань, нарисів, повістей), перекладач з угорської, кіносценарист, автор кіносценарію «Тіні забутих предків» (Комітету з Національної премії України імені Тараса Шевченка: <http://knpu.gov.ua/content/chendei-ivan-mikhailovich>). Але виникає таке враження, що для alma mater Івана Чендея це не має великого значення, так само, як для фахівців у галузі української літератури немає різниці між поетом, прозаїком і кіносценаристом. Певно, через це вони вважають поетами всіх відомих випускників.

Залишилося лише додати, що з 2000 року кафедру української літератури Ужгородського національного універси-

тету, яка небезпідставно пишається своїми відомими випускниками-літераторами, очолює доктор філологічних наук, професор Валентина Барчан, дівоче прізвище якої Опрофат. Це її Дмитро Кремень під час свого «творчого звіту» називав Валечкою, а вона поставила йому питання: «Дмитре, а чому ти пишеш незрозумілі вірші?» (Кремень Т. Д., 2020, с. 243).

Роль «ужгородського» періоду життя і творчості Дмитра Кременя. Аналіз обставин, що склалися на період закінчення Дмитром Кременем університету, доводить, що молодий поет залишав Закарпаття, свою малу батьківщину, не за своєю волею. Нетиповий для університету розподіл, коли випускника направляли на роботу не просто в іншу область, а в інший регіон, розташований в іншому краї тодішньої республіки, наводить на думку, що це було своєрідне заслання.

Імовіріше, Дмитра Кременя намагалися відірвати від його поетичного коріння, позбавити можливості жити й творити в найсприятливішому для нього національно-культурному середовищі, яке сформувало Кременя-поета та надавало йому сили, натхнення, бажання жити й творити як митцеві. Можливо, це був свідомий розрахунок: зробити так, щоб у зовсім незнайомому степовому краю, утративши безпосередній зв'язок із рідною землею та її людьми, молодий поет розгубився, утратив себе та зник як поетична особистість. Якщо це був розрахунок, то він виявився прорахунком.

По-перше, Дмитро Кремень ніколи не втрачав духовного зв'язку із Закарпаттям і закарпатцями, із наставниками та друзями, що визначили його долю і були поруч із ним у скрутні часи. Він листувався з ними, приїжджав у рідні краї за першої можливості – частіше за все з родиною. Дарував друзям свої книги, радився, допомагав, коли були такі потреба й можливість.

По-друге, степовий край відкрив допитливому поетові свою красу й цікаву багаторічну історію, що захопило його та стало новим поштовхом до творчості. На новому місці у Дмитра Кременя з'явилися

друзі-однодумці серед творчої інтелігенції Миколаєва та області. Він багато зробив для формування українськомовного літературного середовища Миколаївщини: тривалий час керував літературними студіями, вкладаючи душу в розвиток молодих талантів, відвідував населені пункти з творчими виступами – справжніми художніми звітами перед читачами. Мабуть, тут далася взнаки вдячність знаного вже майстра художнього слова своїм учителям, які підтримували його перші поетичні кроки й захищали тоді, коли він перебував під репресивним тиском системи.

Молодий поет не загубився й не розгубився, опинившись далеко від рідного краю, завдяки тому, що «ужгородський» період його життя й творчості був надзвичайно плідним і корисним для нього як з літературного погляду, так і з погляду гартування характеру, формування життєвих, моральних цінностей, пошуків себе і свого місця в житті.

Як зазначалося, Ужгородський університет закінчувала молода людина, але це був зрілий митець зі своїм поетичним «голосом», зі своїм уявленням про поезію та власне місце в ній. Вірші, що мали скласти першу книгу Дмитра Кременя, та поеми-симфонії переконливо засвідчують це.

Безумовно, його поезія виростила в Закарпатті, живилася ним, відбивала унікальність цього краю, але вона ніколи не обмежувалася тільки Закарпаттям. Це була поезія Всесвіту. Саме поєднання малої батьківщини й відчуття своєї належності до світового літературно-культурного простору визначало міць і силу творів Дмитра Кременя «ужгородського» періоду. Тому можна стверджувати, що творча доля Дмитра Кременя повністю підтверджує глибокку думку Івана Франка: «Кожний чільний сучасний писатель – чи він слов'янин, чи німець, чи француз, чи скандинавець, – являється неначе дерево, що своїм корінням упивається якомога глибше і міцніше в свій рідний, національний ґрунт, намагається віссати в себе і переварити в собі якнайбільше його живих соків, а своїм пнем і короною поринає в інтернаціональній ат-

мосфері ідейних інтересів, наукових, суспільних, естетичних і моральних змагань» (Франко І. Я., 1955, с. 505). Невипадково під час «творчого звіту» Дмитро Кремень згадував саме особливості письменника століття – із часів Франка змінилися можливості, але не змінилася природа таланту та його стосунків зі світом, батьківщиною, собою.

Тому ми маємо всі підстави стверджувати, що саме «ужгородський» період життя і творчості Дмитра Кременя виявився визначальним у його поетичній долі. Переслідування, яких він зазнав, не зламали молодого письменника, а, навпаки, загартували його характер, переконали в тому, що саме літературна творчість зі своїм поетичним «голосом» – його призначення в житті.

Засади творчих злетів Дмитра Кременя, його визнання читачами, уміння зберегти в поезії свій неповторний «голос» були закладені саме в такий складний і небезпечний «ужгородський» період його життя і творчості.

Висновки. Розгляд проблеми важливого етапу наукового осмислення поетичної спадщини та життя Дмитра Кременя, репрезентований у книгах «3 днів шалених» та «Українська Атлантида Дмитра Кременя: дискурс творчості», дають можливості зробити такі висновки:

- у дослідженнях зроблено першу у вітчизняному літературознавстві спробу розглянути етапи життя і творчості видатного поета Дмитра Кременя, визначити специфіку одного з цих етапів, що виводить наукове осмислення його творчої спадщини на принципово новий – системний – науковий рівень;

- аналіз естетичної своєрідності творів Дмитра Кременя «ужгородського» періоду засвідчує, що, незважаючи на молодий вік, він постає зрілим, сформованим письменником, який добре розуміє своє поетичне призначення, свідомо використовує складні зображально-виражальні засоби з метою якомога повніше виразити свою творчу індивідуальність; створення поем-симфоній, складних за формою та

поліфонічних за відбиттям внутрішнього світу автора й навколишнього світу, є ознакою високої художньої майстерності та прагнення до поетичного самовдосконалення;

- яскрава постать молодого поета, його нонконформістське ставлення до літератури й життя, його значна роль у літературному середовищі Ужгороду й Закарпаття привернули до нього увагу партійної влади, що призвело до тиску на письменника-бунтаря з метою позбавитися його: для цього було обрано форму «творчого звіту», після якого поета намагалися виключити з комсомолу та університету;

- під час «творчого звіту» Дмитро Кремінь спромігся відстояти власне право бути собою в житті й поезії, незважаючи на шалений тиск із боку викладачів і представників комсомолу; безкомпромісна позиція молодого автора, підтримка деяких викладачів та студентів не дозволили брутально позбавити студента-випускника права завершити навчання та отримати диплом;

- розподіл Дмитра Кременя до Миколаївщини можна вважати спробою «позбавити» Закарпаття поета-бунтаря та розірвати його зв'язок із «малою батьківщиною», що мало би негативно вплинути на його творчість;

- «ужгородський» період життя і творчості Дмитра Кременя розглядаємо як визначальний у формуванні його творчої особистості та життєво-громадянської позиції: завдяки переслідуванням він пе-

ретворився на людину-бійця, переконався в тому, що його призначенням у житті є поезія, загартував свій поетичний «голос» та навчився обстоювати його за будь-яких життєвих обставин – саме це визначило життя й творчість Дмитра Кременя на Миколаївщині, зробило його одним із найвидатніших українських поетів кінця ХХ – початку ХХІ століть.

Провідними перспективними напрямами подальшого дослідження розглянутої теми вважаємо такі:

- з'ясування, який безпосередньо вплив на Дмитра Кременя мали окремі статті (Іван Чендей, Петро Скунець та інші) в «ужгородський» період життя і творчості молодого поета;

- аналіз «закарпатського циклу віршів» під кутом виявлення традицій і новаторства, місцевого колориту та його поетично-особистісної інтерпретації Дмитром Кременем;

- вивчення архівних матеріалів як спробу виявити документи, які б допомогли точніше осмислити причини тиску на молодого письменника з боку місцевої влади;

- зіставлення зображально-виражальних засобів поезій Дмитра Кременя «ужгородського» періоду і його творів, написаних на Миколаївщині;

- виявлення ролі й місця поем-симфоній Дмитра Кременя, створених на початку 70-х років ХХ століття, в історико-літературному процесі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахматова А. А. Собрание сочинений в двух томах /А. А. Ахматова. Том I. – М. : Правда, 1990. – 448 с.
2. Гладишев В. В. Вірш-пересторога поета-патріота / В. В. Гладишев // Рідна мова – освітній кварталник Українського вчительського товариства у Польщі (Валч, 2013). – № 19. – С. 25–30.
3. Гладишев В. В. Самотній голос патріота (Дмитро Кремінь: минуле й сьогодні) / В. В. Гладишев // III Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik «Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht» Reihe: Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik. Bd. 2012. Herausgegeben von Olena Novikova, Peter Hilkes, Ulrich Schweier. Verlag Otto Sagner, München – Berlin, 2013. – С. 588–594. –
4. Кафедра української літератури Ужгородського національного університету [Елек-

- тронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/ffilology-filualit>
5. Комітету з Національної премії України імені Тараса Шевченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://knpu.gov.ua/content/chendei-ivan-mikhailovich>
6. Кремінь Д. Д. 3 днів шалених : Книга ранньої лірики та віршів «закарпатського циклу» / Дмитро Кремінь ; автор передм. Т. Кремінь, співупорядники: Т. Кремінь, І. Ребрик, Н. Ребрик. – Миколаїв : Іліон, 2021. – 300 с.
7. Кремінь Т. Д. Українська Атлантида Дмитра Кременя : дискурс творчості / Тарас Кремінь, Людмила Старовойт. – Миколаїв : Іліон, 2020. – 328 с.
8. Небесне і земне : спогади, есе, оригінали / ред. рада: О. Геращенко, В. Голозубов, В. Кузьменко та ін. – Миколаїв : Іліон, 2018. – 532 с. (серія «Обдаровані мудрістю»).
9. Петренко О. М. Музичний код поезії Дмитра Кременя // Ольга Петренко // Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. – 2019. – № 3 (66). – С. 186–190. DOI: <https://doi.org/10.33310/2518-7813-2019-66-3>.
10. Франко І. Я. Твори в ХХ тт. – Т. XVIII. Літературно-критичні статті / І. Я. Франко. – К. : Держлітвидав, 1955. – 560 с.

ВАЖНИЙ ЭТАП НАУЧНОГО ОСМЫСЛЕНИЯ ПОЭТИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ И ЖИЗНИ ДМИТРИЯ КРЕМЕНЯ

Гладышев Владимир,

доктор педагогических наук, профессор, профессор кафедры теории и методики языково-литературного и художественно-эстетического образования Николаевский областной институт последипломного педагогического образования ул. Адмиральская, 4-а, 54001, г. Николаев, Украина volodymyr.hladyshyv@toippro.mk.ua

Кузнецова Анастасия,

старший преподаватель кафедры теории и методики языково-литературного и художественно-эстетического образования Николаевский областной институт последипломного педагогического образования ул. Адмиральская, 4-а, 54001, г. Николаев, Украина anastasiia.kuznietsova@toippro.mk.ua

Статья посвящена анализу новой книги Тараса Кременя и Людмилы Старовойт о лауреате Шевченковской премии Дмитрии Кремене, изданной в Николаеве после смерти поэта. Авторы доказывают, что это исследование является принципиально новым этапом научного осмысления жизни и творчества выдающегося украинского писателя, уроженца Закарпатья, где произошло становление его литературного таланта и личности.

В книге подробно представлены не только творческий период, условно названный ужгородским, поскольку это времена учебы Дмитрия Кременя в Ужгородском государственном университете, но и рассмотрено, как партийно-государственная власть пыталась сломать молодого писателя, заставить его отказаться от своих художественных принципов, от собственного поэтического голоса, от представления о назначении поэта и поэзии.

Авторы анализируют представленные в книге архивные материалы, воспоминания

друзей и единомышленников молодого писателя. Доказано, что изданная в Николаеве книга является новым этапом исследования наследия Дмитрия Кременя, потому что в ее основу положен принцип периодизации творчества, выявления эстетично-общественного своеобразия соответствующего этапа жизни и творчества выдающегося поэта.

Ключевые слова: Дмитрий Кремень; поэтические симфонии; поэтический голос; «ужгородский период»; этап жизни и творчества.

AN IMPORTANT STAGE IN THE SCIENTIFIC UNDERSTANDING OF THE POETIC HERITAGE AND LIFE OF DMYTRO KREMIN

Hladyshch Volodymyr,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
the Department of Theory and Methods of Language,
Literature, Art and Aesthetic Education
Mykolaiv In-Service Teachers Training Institute
4-a Admiralska Street, 54001, Mykolaiv, Ukraine
volodymyr.hladyshch@moippo.mk.ua

Kuznietsova Anastasiia,

Senior Lecturer, the Department of Theory
and Methods of Language, Literature,
Art and Aesthetic Education
Mykolaiv In-Service Teachers Training Institute
4-a Admiralska Street, 54001, Mykolaiv, Ukraine
anastasiia.kuznietsova@moippo.mk.ua

The article is devoted to the analysis of the new book written by Taras Kremen and Lyudmila Starovoi. This book is about Dmytro Kremin who was the winner of the Shevchenko Prize. This book was published in Mykolayiv after the poet's death.

We believe that Dmytro Kremin's work in modern Ukrainian literature is quite significant primarily because his evolution of work reflects the period of self-consciousness of Ukrainian society on the way to independence and statehood. The patriotic-oriented poet did a lot to establish in the self-consciousness of the Ukrainian people the value of Ukrainian independence as the highest achievement of the Ukrainian nation.

The authors claim that this book is a fundamentally new view in the understanding of the life and work of the great Ukrainian poet.

The book presents in detail not only the creative period, which we tentatively call «Uzhgorod», because this was the time of Kremin's studies at Uzhgorod State University. It explores the way in which the party-state power sought to break the young poet, to force him to abandon his own poetic principles, his poetic voice, and his own poetry purpose. The confrontation between the poet and the system was catastrophic, because they wanted to deprive man of the natural right to a free world – to be himself.

The authors analyze the archival materials presented in the book, the memories of friends and like-minded people of the young poet about the tragic events for him.

The article notes the steadiness of the moral and aesthetic values of the young author, who defended his right to remain a poet with dignity. The need to continue studying the stages of life and work of Dmytro Kremin is indicated.

Keywords: Dmytro Kremin; poetic symphonies; poetic voice; stage of life and work; «Uzhgorod period».

REFERENCES

1. Ahmatova, A. A. (1990). *Sobranie sochinenij v dvuh tomah* [Collected works in two volumes]. Tom I. M.: Pravda, 1990 (rus).
2. Franko, I. Ya. (1955). *Tvory v XX tt. T. XVIII. Literaturno-krytychni staty* [Works in XX vols. V. XVIII. Literary-critical articles]. K.: Derzhlitvydav (ukr).
3. Herashchenko, O. S., Holozubov, V., Kuzmenko, V. & ta in. (2018). *Nebesne i zemne: spohady, ese, oryhinaly* [Heavenly and earthly: memories, essays, originals]. Mykolaiv: Ilion (ukr).
4. Hladyshev, V. V. (2013). *Samotnii holos patriota* (Dmytro Kremin: *mynule y sohodennia*) [The Lonely Voice of a Patriot (Dmitry Kremin: Past and Present)] // *III Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik «Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht»* Reihe: Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik. Bd. 2012. Herausgegeben von Olena Novikova, Peter Hilkes, Ulrich Schweier. Verlag Otto Sagner, München – Berlin, 588–594 (ukr).
5. Hladyshev, V. V. (2013). *Virsh-perestoroza poeta-patriota* [Poem-caution of the poet-patriot]. *Ridna mova – osvittii kvartalnyk Ukrainskoho vchytelskoho tovarystva u Polshchi*, 19, 25–30 (ukr).
6. Kafedra ukrainskoi literatury Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu [Elektronnyi resurs] [Department of Ukrainian Literature of Uzhhorod National University]. Retrieved from: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/ffilology-filualit> (ukr).
7. Komitetu z Natsionalnoi premii Ukrainy imeni Tarasa Shevchenka [Elektronnyi resurs] [Taras Shevchenko National Prize Committee of Ukraine]. Retrieved from: <http://knpu.gov.ua/content/chendei-ivan-mikhailovich> (ukr).
8. Kremin, D. D. (2021). *Z dniv shalenykh: Knyha rannoi liryky ta virshiv «zakarpatskoho tsykladu»* [From the days of madmen: A book of early lyrics and poems «Transcarpathian cycle»]. Mykolaiv: Ilion (ukr).
9. Kremin, T. D. (2020). *Ukrainska Atlantyda Dmytra Kreminia: dyskurs tvorchosti* [Dmytro Kremin's Ukrainian Atlantis: a discourse of creativity]. Mykolaiv: Ilion (ukr).
10. Petrenko, O. M. (2019). *Muzychnyi kod poezii Dmytra Kremenia* [Musical code of Dmytro Kremen's poems]. *Naukovyi visnyk MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho. Pedahohichni nauky*, 3 (66), 186–190 (ukr). DOI: <https://doi.org/10.33310/2518-7813-2019-66-3> (ukr).